

O IMIONACH I NAZWISKACH ŻYDÓW NA PODSTAWIE KSIĘGI URODZEŃ IZRAELICKIEGO OKRĘGU METRYKALNEGO LUBYCZA KRÓLEWSKA (1907–1929)

Słowa tematyczne: antroponimia, onomastyka kulturowa, prawne aspekty nazwiska, Żydzi, Lubycza Królewska

1. WPROWADZENIE

Badania z zakresu antroponimii Żydów mają ugruntowaną tradycję w polskich studiach onomastycznych. Zapoczątkowane zostały przed drugą wojną światową przez Jana Stanisława Bystronia (1927). Współcześnie w nurt ten wpisują się m.in. prace: Zofii Abramowicz (2001, 2003, 2010, 2016), Leonardy Dacewicz (2001, 2004, 2008, 2019), Małgorzaty Jaracz (2007, 2015), Agnieszki Klimas (2021, 2022). Ważnym opracowaniem jest też omówienie leksykograficzne antroponimów żydowskich wynotowanych ze „Słownika staropolskich nazw osobowych” (Sitarz, 2002). Ten bardzo ogólny przegląd prac skłania do konstatacji, że o ile można zauważyć znaczne postępy w badaniach nad imionami i nazwiskami Żydów zamieszkałych na ziemiach dawnego zaboru rosyjskiego i pruskiego, o tyle znaczne luki w tym zakresie występują w odniesieniu do zaboru austriackiego — w szczególności zaś do Galicji Wschodniej. W dużym stopniu te niedostatki uzupełniają opracowania słownikowe w języku angielskim autorstwa Alexandra Beidera (2001, 2004). Ciągłe jednak brakuje publikacji antropomastycznych odnoszących się do wielu miast i miasteczek Galicji, w których mieszkała społeczność żydowska.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza wybranych kwestii związanych z antroponimią Żydów Galicji Wschodniej na bazie księgi urodzin izraelskiego okręgu metrykalnego Lubycza Królewska (1907–1929), który był tożsamy z ówczesną żydowską gminą wyznaniową. Jednostka archiwalna, o której mowa,

nigdy nie była wykorzystywana w badaniach onomastycznych. Celem pracy jest ogólna charakterystyka wszystkich imion i nazwisk wyekscerpowanych z księgi, wykazanie pewnych tendencji w procesie nominacji w powiązaniu z regulacjami prawnymi z tego czasu, jak również w związku z historią, kulturą i tradycjami społeczności zamieszkującej obszar żydowskiej gminy wyznaniowej z jej siedzibą, tj. miasteczkiem Lubycza Królewska. Autor niniejszego artykułu nie zastosował do całości systemu antroponimicznego metody statystycznej. Podyktowane to było ograniczeniami kwerendy wynikającymi z ustawy o ochronie danych osobowych. Niektóre z wpisów w księdze nie mają bowiem jeszcze 100 lat.

Podstawą źródłową nazw omówionych w tekście jest księga urodzeń z lat 1907–1929, zdeponowana w Urzędzie Stanu Cywilnego w Lubyczy Królewskiej. Prymarnym językiem księgi jest język polski. Imiona, nazwiska oraz inne informacje dotyczące nowo narodzonego dziecka oraz jego najbliższej rodziny przedstawione zostały w ujęciu tabelarycznym. Składają się nań: liczba porządkowa; data urodzenia (dzień, miesiąc, rok, miejsce, numer domu); data obrzezania (dzień, miesiąc, rok, miejsce, numer domu); płeć dziecka; status dziecka (dziecko ślubne, rzekomo ślubne, nieślubne); imię i nazwisko, stan, zatrudnienie i miejsce zamieszkania ojca; imię i nazwisko, stan, miejsce zamieszkania matki i jej rodziców; własnoręczny podpis, zatrudnienie i miejsce zamieszkania kumów lub świadków; własnoręczny podpis, zatrudnienie i miejsce zamieszkania obrzezującego lub obrzezujących; własnoręczny podpis, zatrudnienie i miejsce zamieszkania akuszerki lub akuszera; dzieci martwo urodzone; uwagi¹.

2. RYS HISTORYCZNY

O początkach pobytu społeczności żydowskiej w Lubyczy Królewskiej informują źródła historyczne z połowy XVIII wieku. W lustracji z 1752 roku mowa jest m.in. o kilkunastu domach zajezdnych, szynkowych, winnicach i kotłach piwnych. O tym, że ich właścicielami byli Żydzi, mówią takie nazwy osobowe, jak: *Jankiel Abramowicz*, *Chaim*, *Lejba Lwowski* czy *Szmul Aronowicz*. Ponadto w lustracji znajduje się informacja o starozakonnym *Majorowiczu*, który był ówczesnym arendarzem lubyckim (Lu 1752). Kilkanaście lat później w jednym z dokumentów lustracyjnych miejscowość opisana jest w następujący sposób: „Miasto Lubycza przy gościńcu ze Lwowa do Lublina i Warszawy idącym osiadłe ma domów zajezdnych 8 i kilka małych domków żydowskich, którego żydzi do skarbu kotłowe płacą i do więcej danin pociągani nie są. Pod miastem zaraz jest staw duży, czysty, na nim

¹ Poza danymi językowymi (onomastycznymi) księga metrykalna jest cennym źródłem wiedzy na temat historii Żydów lubyckich. Z wpisów dowiadujemy się o zawodach wykonywanych przez miejscową ludność wyznania mojżeszowego oraz o złożonych losach niektórych tutejszych rodzin. Na podstawie księgi urodzeń udało się też ustalić dane personalne lubyckiego rabina.

młyn o trzech kamieniach. Mielnicy na tym młynie po półtora dnia do reparacyi Rudy Żurawieckiej lub budowli odbywają” (SG, t. 5, s. 457).

Na osadzenie się ludności wyznania mojżeszowego w Lubyczy Królewskiej oraz w jej najbliższej okolicy niewątpliwie wpłynęło kilka ważnych czynników. Jednym z nich mogło być dogodne położenie osady przy głównej drodze z Lublina do Lwowa. Lokacja w tym miejscu sprzyjała rozwojowi handlu, szynkarstwa, rzemiosła i drobnej wytwórczości. Z pewnością nie bez znaczenia było bliskie sąsiedztwo Bełża, który był zarówno silnym ośrodkiem żydowskim z późniejszą dynastią cadyków, jak i stolicą ówczesnego województwa. W pobliżu dawnego lubyckiego sztetlu znajdowały się także inne miasta zamieszkiwane przez Żydów: Narol, Rawa Ruska, Tomaszów Lubelski i Uhnów. Również i te skupiska miejskie mogły mieć pośredni wpływ na osadzenie się społeczności żydowskiej w Lubyczy. Rzecz ta wymaga dalszych studiów historycznych i regionalnych (Koper, 2012, s. 235).

Przed drugą wojną światową Lubycza Królewska była siedzibą żydowskiej gminy wyznaniowej. Według danych z 1900 roku administracyjnie należały do niej: Bełżec z Brzezinami, Huta Lubycka, Kornie, Lubycza Kniazie, Lubycza Królewska Miasteczko, Lubycza Wieś (w 1903: Lubycza Królewska, czyli Kameralna Wieś), Mosty Małe (miasteczko i wieś), Teniatyska z Potokami oraz Żurawce (Michalewicz, 1995, s. 143–144). Powstanie gminy żydowskiej w Lubyczy najprawdopodobniej miało miejsce na początku lat 90. XIX wieku. W pośredni sposób informuje o tym obwieszczenie Namiestnika Galicji z 6 maja 1891 roku, w którym mowa jest o dokonanych przekształceniach administracyjnych gminy żydowskiej Zaborze w okręgu metrykalnym Rawa Ruska w związku z utworzeniem gminy żydowskiej w Lubyczy (Michalewicz, 1995, s. 144). Na początku XX wieku w żydowskim okręgu metrykalnym Lubycza Królewska Miasteczko odnotowano 1424 Żydów. W 1900 roku w samym miasteczku mieszkało 938 osób, w tym 821 Żydów, czyli 87,5% ogółu ludności (Wasiutyński, 1930, s. 137). Przed drugą wojną światową było to największe skupisko ludności żydowskiej zarówno w powiecie Rawa Ruska, jak i w całym województwie lwowskim (Wierzbieniec, 2003, s. 80). W 1939 roku do gminy żydowskiej należały: synagoga, łaźnia rytualna oraz cmentarz (Koper, 2012, s. 239).

Kres społeczności żydowskiej w Lubyczy Królewskiej oraz w jej najbliższej okolicy przyniosły wydarzenia drugiej wojny światowej. W wyniku operacji „Reinhardt”, której celem było ostateczne rozwiązanie kwestii żydowskiej, tj. eksterminacja tej społeczności na obszarze Generalnego Gubernatorstwa i Okręgu Białostockiego, od marca do grudnia 1942 roku okoliczni Żydzi byli mordowani w niemieckim obozie zagłady w Bełżcu. Według najnowszych ustaleń pierwszymi i ostatnimi ofiarami hitlerowskiego miejsca kaźni byli właśnie Żydzi lubycy (Koper, 2012, s. 244–246). Obecnie zarówno po lubyckiej społeczności żydowskiej, jak i osobach należących do całej gminy, nie zachował się żaden materialny

ślad. Istniejąca w miasteczku synagoga razem z całą zabudową została zniszczona przez Niemców, zaś na cmentarzu żydowskim w latach powojennych powstało osiedle domów jednorodzinnych. Współczesne miasteczko w niczym nie przypomina dawnej miejscowości. Nie ma też jego dawnych mieszkańców. Jedną z nielicznych pamiątek po dawnym sztetlu są współcześnie akta urodzeń oraz zgonów dawnej społeczności żydowskiej.

3. ANALIZA MATERIAŁU

3.1. Imiona

Imię w kulturze, tradycji i religii Żydów miało szczególną wartość. Dużą rolę przywiązywano do jego etymologii, która w czasach biblijnych była znana i czytelna. Wyboru imienia dokonywała najczęściej matka, która również przekazywała narodowość żydowską. W tradycyjnej społeczności judaistycznej w ósmym dniu po narodzinach chłopiec poddawany był obrzezaniu. Nadawane mu wówczas było imię pochodzenia hebrajskiego, które w tradycji określane jest jako święte (*szem ha-kodesz*). Do grupy tej należały imiona występujące w Biblii i Talmudzie. Z czasem pojawiały się imiona pobiblijne znanych myślicieli lub kapłanów. Na co dzień zaś używane było *kinuj*, tj. imię inne niż hebrajskie czy aramejskie, chociaż jego źródłosłów mógł mieć związek z tymi językami (Trzeciński, 2016, s. 134). Na obszarze aszkenazyjskim źródłem takich imion był język jidysz zwany też językiem matki lub językiem krajowym. Z uwagi na fakt, że kobiety nie zawierały przymierza między Bogiem a Abrahamem, ich imiona nie musiały być z kategorii świętych. Nadanie imienia nowo narodzonym dziewczynom miało również uroczysty charakter. Towarzyszyło mu odczytanie specjalnego błogosławieństwa z Tory w miejscowej synagodze. Tradycja żydowska zalecała, aby nadawać dzieciom imiona po zmarłych krewnych — najczęściej po babci lub dziadku.

3.1.1. Imiona pochodzenia biblijnego

W księgach metrykalnych okręgu Lubycza Królewska podstawowa warstwa systemu imienniczego ma swoje źródło w Biblii. W zdecydowanej większości są to nazwy osobowe pochodzenia hebrajskiego². Bardzo rzadko ich korzenie są akadyjskie, aramejskie lub egipskie. Imiona mające swój źródłosłów w Biblii w księdze urodzeń Żydów występują zarówno w odmianach podstawowych (*Abraham*), jak i pochodnych (*Abusch*). Niekiedy zostały błędnie zapisane

² Przy wskazywaniu etymologii imion korzystałem m.in. z monografii Alexandra Beidera (2001), Zofii Abramowicz (2003, 2010), Marii Malec (1994), Antoniego Troniny i Piotra Walewskiego (2009).

przez osobę sporządzającą wpis. Imiona pochodzenia biblijnego mogą wystąpić w kilku wariantach odzwierciedlających wymowę hebrajską (*Abraham, Aron, Daniel, Sara, Rachela*) oraz procesy adaptacyjne zachodzące w języku polskim (*Jakób/Jakub, Jonasz, Rywka*), niemieckim i jidysz (*Josel, Simon, Tobias, Zalman*)³.

Badania A. Beidera z zakresu antroponimii Żydów aszkenazyjskich pokazują, że podstawowa forma imienia może wystąpić w kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu wariantach. Przykłady takie odnoszą się również do imion pochodzenia biblijnego. Niekiedy wariant imienia znacznie odbiega od jego formy podstawowej, np. forma *Uszer* ma związek z imieniem *Aser, Oszer* (Beider, 2001, s. 396), zaś *Nojach* pozostaje w związku z *Noech* (s. 393–394). W badanym materiale za najbardziej odległe od form biblijnych należy uznać warianty, które rozwinęły się pod wpływem języka jidysz. Są to m.in. formy *Abusch* oraz *Salmen/Zalman*. Mimo ich znacznych przekształceń na gruncie tego języka należy je uznać za imiona pochodzenia biblijnego.

Imiona męskie pochodzenia biblijnego reprezentowane są przez następujące formy: *Abraham* (hebr. *abraham* ‘ojciec jest wzniosły’ lub z akad. ‘ojciec, który kocha’), *Abusch* (jw.), *Aron* (hebr. *aharon* ‘oświecony, wywyższony, mieszkaniec gór’), *Baruch* (hebr. *baruch* ‘błogosławiony, wielbiony’), *Benjamin* (hebr. *binjamin* ‘syn prawicy’, ‘syn szczęśliwej strony’, ‘syn szczęścia’), *Chaskell/Chaskiel* (hebr. *jechezqe’l* ‘niech Bóg uczyni mocnym’), *Dawid* (hebr. *dawid*, etymologia niepewna, związana z rdzeniem *dod* ‘krewny’ lub ‘umiłowany’), *Daniel* (hebr. *danij’el, dani’el* ‘Bóg jest moim sędzią’), *Elias* (hebr. *elijah(u)* ‘Jahwe jest moim Bogiem’), *Elio* (jw.), *Issak* (hebr. *jicchaq* ‘Bóg się uśmiechnął’), *Israel* (hebr. *jisra’el* ‘Bóg okazał się mocny’), *Iszach* (hebr. *jesza’jah(u)* ‘Jahwe jest zbawieniem’), *Jakób, Jakub* (hebr. *ja’aqob* ‘niech Bóg strzeże, kocha i wspiera’), *Jonasz* (hebr. *jona* ‘gołąb’), *Josef* (hebr. *josep* ‘niech (Bóg) doda (więcej dzieci)’), *Josel* (hebr. *josep* ‘jw.’), *Juda* (hebr. *jehuda*, tradycyjnie łączone z czasownikiem *jadah* ‘wielbić’), *Mechel* (hebr. *michael* ‘któż jak Bóg’), *Leiser* (hebr. *eli’ezer* ‘Bóg wspominał’; ‘Bóg jest pomocą’), *Moses* (hebr. *mosze*, imię teoforyczne, pochodzenia egipskiego, z elementem *mos* ‘syn’; etymologia popularna ‘wydobyty z wody’), *Naftale* (etymologia popularna ‘walczyłem’, eponim pokolenia Neftalitów), *Natan* (hebr. skrót teoforycznego *Natanael* : *netan’el* ‘Bóg dał’), *Nojach* (hebr. *noach* ‘odpoczynek’), *Pinkas* (hebr. z egipskiego *pi-nchsj* ‘czarny, Nubijczyk’), *Rubin* (hebr. *re’uwen* ‘wejrzał na moje upokorzenie’), *Salomon* (hebr. *szelomo* ‘człowiek pokoju’, ‘niosący pokój’), *Schlome* (jw.), *Salmen/Zalman* (jw.), *Samuel* (hebr. *shemu* ‘imię’ i *el* ‘Bóg’; ‘imię Boga’), *Simon* (hebr. *szimo’n* ‘(Bóg) wysłuchał’),

³ Przy rozróżnieniu wariantów imion biblijnych wykorzystałem ustalenia Z. Abramowicz (2001, s. 8).

Szamszon (hebr. *szemesz* ‘słońce’ lub *szamen* ‘silny’; zapewne imię teoforyczne ku czci boga słońca Szemesza), *Tobias* (hebr. *tobijah(u)* ‘Jahwe jest dobry’), *Uszer* (hebr. *aszer* ‘szczęśliwy’).

W badanym materiale występuje też imię *Wigder*. Ma ono związek z zapisanym w Biblii antroponimem *Abi-Gedor*, tłumaczonym jako ‘ojciec Gedora’. Na jego bazie powstało imię *Awigdor* > *Wigdor*, spotykane również w wariantach *Widder*, *Wigder*, *Wyder* (Beider, 2001, s. 278–279).

Żeńskie imiona biblijne nie są tak licznie reprezentowane. Są to nazwy osobowe: *Chana* (hebr. *channa* ‘wdzięk, łaska’), *Chane* (jw.), *Chawy* (hebr. *chawwa* ‘żyjąca, życiodajna’), *Cywie* (hebr. *ciwja* ‘gazela’), *Dine* (hebr. *dina* ‘sąd’), *Dwojre* (hebr. *debora* ‘pszczoła’), *Ester* (hebr. ‘*ester* z akad. *istar*, pers. *starch* ‘gwiazda’), *Etlal/Ettel* (hebr. ‘*ester* jw.), *Hudes* (hebr. *hadassa* ‘mirt’), *Laje* (hebr. *le’a* ‘silna, dzika krowa’), *Machla* (hebr. *mikal*, może skrót od imienia *Mikael*), *Marjem* (hebr. i aram. *mirjam* ‘wywyższona’), *Pesze* (hebr. *Basheve*, może też od hebr. *pesach* ‘pascha’; imię może oznaczać ‘urodzona w dzień paschy’), *Rachela* (hebr. *rachel* ‘owieczka’), *Rechla* (jw.), *Rifka*, *Ryfka*, *Ryfke*, *Rywka* (różne warianty fonetyczne tego samego imienia; hebr. i aram. *ribka* ‘młócząca’), *Sara* (hebr. *sara* ‘księżniczka, pani’), *Sure* (jw.), *Sosie* (hebr. *szoszan* ‘lilia’), *Zippe* (hebr. *cippora* ‘samica wróbla’). Skromniejszy zasób biblijnych imion żeńskich uzupełniają imiona jidyszowe oraz pochodzące z innych języków.

Ponadto w księgach metrykalnych odnotowano kilka pobiblijnych imion męskich i żeńskich. Są to *Chaim* (od hebr. *chaj* ‘żywy, który żyje’), *Chaje* (odpowiednik męskiego imienia *Chaim* jw.), *Majer* (hebr. *meir* ‘światlisty, lśniący, świecący’), *Malke* (od hebr. *malka* ‘matka, królowa’), *Simche* (od hebr. *simcha* ‘radość’), *Syma* (jw.).

3.1.2. Imiona jidyszowe

Drugą, ale zdecydowanie mniej liczną grupę stanowią imiona pochodzące z języka jidysz. Są to antroponimy powstałe w średniowieczu oraz w późniejszym okresie w diasporze aszkenazyjskiej na bazie wytworzonego na tym obszarze lokalnego języka Żydów. W badanym materiale imiona jidyszowe motywowane są niemieckimi apelatywami, których motywacji najczęściej należy szukać w symbolice biblijnej. Nieliczne z antroponimów pochodzą też od imion germańskich.

Wśród męskich imion jidyszowych odnotowano następujące miana: *Anczel* (niem. *Anselm* ‘Anzelm’), *Ber* (niem. *Bär* ‘niedźwiedź’, nawiązanie do Issachara, może też łączyć się z niem. imionami *Bernhard*, *Bernold*), *Fischel* (niem. *Fisch* ‘ryba’), *Hersch* (niem. *Hirsch* ‘jeleń’, nawiązanie do Neftalego), *Herz* (niem. *Hirsch* jw.), *Leib* (‘lew’, nawiązanie do Judy), *Mendel* (niem. *Mann* ‘mężczyzna’, fonetycznie łączy się z hebr. *menachem* ‘pocieszyciel’; także ap. *mendel* ‘15 sztuk’),

Selik/Selig (niem. *selig* ‘szczęśliwy, błogi’), *Wolf* (niem. *Wolf* ‘wilk’, nawiązuje do błogosławieństwa Jakuba).

W badanym materiale występuje zbliżona liczba żeńskich form jidyszowych. Podobnie jak w mianach męskich ich podstawami są wyrazy pospolite bądź imiona niemieckie. Są to następujące imiona: *Blime* (niem. *Blume* ‘kwiat’), *Feige* (niem. *Vogel* ‘ptak’), *Gittel* (niem. *gut* ‘dobry’ lub imię *Gute*), *Golde* (niem. *Gold* ‘złoto’ lub derywat od antropimów niem. zawierających element *Gold-*, np. *Goldberg*), *Matel* (niem. imię *Matylda*, chociaż możliwy jest też związek z hebr. *mejtel* ‘krople rosy’), *Szprince* (niem. *Sprinze* ‘samica krogulca’), *Taube* (niem. *Taube* ‘gołąb’), *Tyle* (niem. imiona *Otilia*, *Matilda*).

3.1.3. Imiona pochodzące z innych języków

W analizowanym materiale bardzo rzadko występują imiona o innej proveniencji niż hebrajska czy jidyszowa. Najliczniej reprezentowaną grupą są imiona romańskie. Należą do nich nazwy osobowe męskie i żeńskie typu *Beile* (z fr. *belle* ‘piękna’), *Klara* (łac. *clarus* ‘jasny, jaśniejący, sławny’), *Liwja* (pochodzenie rzymskie, ‘należąca do rodu Liwiuszów’, łac. *livor* ‘zazdrość’), *Markus* (łac. *Mars*, ‘imię boga wojny’, *Marcus* ‘należący do Marsa, związany z Marssem’) oraz *Regina* (łac. *regina* ‘królowa’).

Odnotowane żeńskie imię *Ronie* może mieć związek z celtyckim apelatywem ‘pieczęć’. Nie można wykluczyć, iż jest to skrócona forma, pochodząca od imienia greckiego *Weronika* lub perskiego *Roksana* (Abramowicz, 2010, s. 108). Skróconą i zmodyfikowaną postacią pod wpływem języka niemieckiego jest imię *Kalman*, zapewne pochodzące od greckiego *Kalonimos* (s. 68).

Imionami żeńskimi, które powstały na bazie form greckich, są *Keile* oraz *Rajce*. Pierwszy z antropimów ma zapewne związek z imieniem *Kaleria* (grec. *kale* ‘dobra, piękna’), drugi zaś z imieniem *Raisa* (grec. *radia* ‘lekka’ lub *reistos*, *radios* ‘lekkomyślna, beztroska’). To ostatnie imię można też łączyć z serbskim antropimem *Raica*.

Ponadto w księdze metrykalnej odnotowano jedno imię pochodzenia słowiańskiego. Jest to antropim *Czarne* (być może ta jedyna w materiale polska nazwa osobowa jest tłumaczeniem hebrajskiego *pi-nchsj* ‘czarny’).

3.1.4. Podsumowanie charakterystyki imion

Imiona w lubyckiej księdze metrykalnej najczęściej mają pochodzenie biblijne. Są to przede wszystkim formy zaczerpnięte ze Starego Testamentu. Antropimy te występują w różnych wariantach fonetycznych i ortograficznych. Przykładem może być imię *Jakub*, zapisywane też jako *Jakób*, a więc zgodnie z zasadami ówczesnej ortografii. Różną realizację fonetyczną ma imię żeńskie *Ryfka*, które

jest też notowane jako *Rifka*, *Ryfke*, *Rywka*. Znacznie mniej jest antroponimów jidyszowych pochodzenia niemieckiego. Część z nich to formacje potoczne, których motywacji należy szukać w symbolice biblijnej. Świadectwem obcowania społeczności judaistycznej z innymi kulturami i językami są imiona pochodzenia greckiego, łacińskiego i słowiańskiego. Niektóre z nazw nie mają jednoznacznej etymologii, np. antroponim *Szulim* może być jidyszową formą biblijnych imion *Meszulam* lub *Szilem*. Nie mniej prawdopodobny jest jego rodowód od hebrajskiego pobiblijnego *Szalom*.

Wynotowane z księgi metrykalnej imiona pozwalają sądzić, że Żydzi lubycy przywiązywali dużą wagę do swojej kultury i religii. Potwierdzają to również badania historyczne, według których rytm życia w tym niewielkim miasteczku, które było zarazem najważniejszym miejscem dla lokalnej społeczności, wyznaczała tradycja i religia żydowska. Przedstawiony materiał ukazuje też zróżnicowanie fonetyczne oraz bogactwo form tworzonych od jednego imienia. Imiona z różnych języków świadczą, że tutejsza społeczność migrowała, szukając nowych miejsc osiedlenia. Jest to zjawisko charakterystyczne dla innych regionów Polski, w których również można zaobserwować ruchy migracyjne ludności wyznania mojżeszowego.

3.2. Nazwiska

Nazwisko w kulturze i religii narodu żydowskiego pojawiło się późno, bo dopiero pod koniec XVIII wieku. Podobnie jak w innych kulturach, tak i w tradycji judaistycznej na początku obowiązywał jednoimienny system nazywania. Nazwisko zostało narzucone przez władze krajów, których obywatelami byli Żydzi. Stałe nazwiska Żydów pojawiły się dopiero w Polsce rozbiorowej. Zapewne miały one być wstępnym krokiem do asymilacji tej grupy.

Tradycyjny podział nazwisk na odimienne, odapelatywne oraz odmiejscowe znajduje odzwierciedlenie również w badanym materiale. Problemem są nazwiska polisemiczne, które dają możliwość różnej interpretacji. Tych ostatnich w przebadanej księdze jest jednak niewiele. Zdecydowana większość nazwisk to struktury pochodzenia niemieckiego⁴.

3.2.1. Nazwiska odimienne

Na tle zebranego materiału takich mian jest niewiele. Do nazwisk odimiennych możemy zaliczyć takie, jak *Leib*, *Lieber*, *Majer*, *Mendel*, *Pinkas*, *Schmul*,

⁴ Przy podawaniu etymologii nazwisk korzystałem m.in. z monografii A. Beidera (2004), Z. Abramowicz (2003, 2010), M. Malec (1994), „Internetowego słownika nazwisk w Polsce” (ISNP, <https://nazwiska.ijp.pan.pl>).

Zelman. Pochodzą one zarówno od imion biblijnych, jak i jidyszowych. Wszystkie zostały scharakteryzowane w pierwszej części pracy.

3.2.2. Nazwiska odapelatywne

Najliczniejszą ich grupę stanowią nazwiska pochodzące wprost od niemieckich wyrazów pospolitych. Wśród nich spotykamy struktury charakteryzujące bądź też miana utworzone sztucznie: *Bock* (niem. *Bock* 'koziół'), *Braun* (niem. *braun* 'brązowy, brunatny'), *Fisch* (niem. *Fisch* 'ryba'), *Feder* (niem. *Feder* 'pióro'), *Federbusch* (niem. *Federbusch* 'czubek', 'pióropusz'), *Magier* (niem. *mager* 'chudy, szczupły'), *Reiss* (niem. *Reiss* 'łza'), *Schwarz* (niem. *schwarz* 'czarny'), *Silber*, *Szilber* (niem. *Silber* 'srebro'). Powyższy wykaz pokazuje, iż wśród nazwisk dominują takie, które określają wygląd zewnętrzny człowieka (*Magier*), mają związek ze światem zwierzęcym (*Bock*, *Feder*), pochodzą od nazw kolorów (*Braun*).

Ponadto w księdze urodzeń odnotowano jedno nazwisko polskie pochodzące od podstawy apelatywnej. Jest nim nazwa osobowa *Dqb*, derywowana od rzeczownika *dqb*. Zapewne było to pierwotnie przezwisko.

Do grupy antroponimów odapelatywnych należą też nieliczne nazwiska charakteryzujące bądź utworzone sztucznie, derywowane za pomocą sufiksu *-er*. Są to miana *Dicker* (niem. *dick* 'gruby') oraz *Gilber* (niem. *gelb* 'żółty').

Nieliczną grupę stanowią nazwiska złożone — dwuczłonowe — pochodzenia niemieckiego. Z uwagi na ich charakter człony te mają czasami znaczenie metaforyczne, np. *-berg* 'góra' odnosi się do góry Synaj, zaś *-man* 'człowiek' do biblijnego Adama (Abramowicz, 2003, s. 10). Podobnie człon *-stein* 'kamień' może mieć związek z kamiennymi tablicami prawa Mojżeszowego. Wysoka frekwencja tego typu mian w środowisku Żydów sprawiła, że z czasem te pierwotne niemieckie struktury zaczęto określać jako typowe antroponimy żydowskie (Guz, 2011, s. 67–74). Wiele z nich zostało utworzonych sztucznie.

W badanej księdze metrykalnej nazwiska złożone składają się z dwóch rzeczowników (z których pierwszy może jednak występować w funkcji przymiotnika), np. *Blumenfeld* (*Blume* 'kwiat' + *Feld* 'pole'), *Eisenstein* (*Eisen* 'żelazo' + *Stein* 'kamień'), *Friedman* (*Friede* 'pokój' + *Mann* 'człowiek, mężczyzna, mąż'), *Lackman* (*Lack* 'farba' + *Mann* jw.), *Schiffenbauer* (*Schiff* 'statek' + *Bauer* 'rolnik'); rzadziej zaś przymiotnika i rzeczownika, np. *Reichbach* (*reich* 'bogaty' + *Bach* 'potok, strumień').

Ukryty sens religijny mogą mieć nazwiska złożone z elementem *Gott* 'Bóg'. Należą do nich miana *Gotterman* (o członie *-man* zob. wyżej) oraz odimienne *Gottlieb* z drugim członem od niem. *lieb* 'ukochany, miły, przyjemny', por. imię hebr. *Jedydja* 'umiłowany przez Pana'.

3.2.3. Nazwiska odzawodowe

Wszystkie antroponimy odzawodowe mają swoje źródło w języku niemieckim. Są to następujące miana: *Kesler* (śrwniem. *kezzeler* 'kotlarz', por. niem. *Kessel* 'kocioł'), *Muller* (niem. *Müller* 'młynarz'), *Schneider* (niem. *Schneider* 'krawiec'), *Weber* (niem. *Weber* 'tkacz'), *Wittman* (niem. *Witman* 'wdowiec'; także 'rajca, radny'), *Zigler* (niem. *Ziegler* 'wytwórca cegieł'), *Ziemerman* (niem. *Zimmermann* 'stolarz').

Wyjątkowym nazwiskiem na tle prezentowanego zbioru jest miano *Kahane*. Jego podstawą jest hebr. *kohen* 'kapłan' (Abramowicz, 2003, s. 161). Pierwotnie nazwa ta oznaczała więc człowieka należącego do kasty ludzi, którzy poświęcili swoje życie Bogu.

3.2.4. Nazwiska odmiejscowe i dwuznaczne

W księdze metrykalnej odnotowano kilka antroponimów, które mogą pochodzić od podstaw ojkonimicznych. Nazwiskiem odmiejscowym jest najprawdopodobniej *Obel*, być może związane z n. m. *Öbel* w Niemczech (ISNP). Od podstaw toponimicznych mogą pochodzić antroponimy *Judenberg* oraz *Uterberg*. Nie można jednak wykluczyć, iż są to struktury sztuczne.

Zapewne zmodyfikowanym fonetycznie nazwiskiem jest *Golber*, nawiązujące do antroponimu *Goldberg*, który może pochodzić od jednej z licznych miejscowości o nazwie *Goldberg* lub bezpośrednio od niem. ap. *Goldberg* 'złota góra'.

3.2.5. Podsumowanie charakterystyki nazwisk

Materiał wynotowany z księgi metrykalnej zawiera nazwiska już dziedziczone, gdyż władze zaborcze wprowadziły ustawy obowiązku posiadania nazwiska. System ten następnie został przyjęty w międzywojennej Polsce. Pokazują to wpisy do księgi urodzeń po 1918 roku, w których nie da się zauważyć nowych tendencji zarówno wśród imion, jak i nazwisk. W zaborze austriackim rozporządzenie wprowadzające nakaz posiadania nazwiska obowiązywało od 1787 roku. Wówczas na skutek wprowadzonych patentów przez cesarza Józefa II zaczęło funkcjonować żydowskie nazwisko rodowe.

W poddanej analizie księgi urodzeń izraelskiego okręgu metrykalnego możemy zauważyć, że bardzo charakterystyczne są nazwiska z genetycznie niemieckim sufiksem *-er*. Jest on nieproduktywny zarówno w historycznej, jak i współczesnej antroponimii polskiej. Z badań nad antroponimią innych obszarów Polski czasów zaborów wynika, że nazwiska tworzone przy jego użyciu są charakterystyczne dla ludności pochodzenia niemieckiego i żydowskiego. Sufiks ten najliczniej występuje w formacjach odantroponimicznych, pełniąc najczęściej funkcję patronimiczną (Klimas, 2021, s. 219). W analizowanym materiale

dominują jednak nazwiska na *-er*, które są formalnie równe niemieckiej podstawie apelatywnej (*Adler, Feder, Müller, Weber*).

W źródłach metrykalnych Żydów lubyckich dominują nazwiska jednoczłonowe o brzmieniu niemieckim. Znacznie mniej jest formacji dwuczłonowych. Sporadycznie występują nazwy osobowe o cechach słowiańskich. Sytuacja ta była podyktowana polityką zaborcy, który narzucał formy niemieckie, rugując dawne nazwiska słowiańskie. Należy jednak zauważyć, że jeszcze w latach 50. XVIII wieku w miasteczku Lubycza Królewska funkcjonowały miana patronimiczne typu *Aronowicz, Majorowicz* czy też odmiejscowe typu *Lwowski* czy *Rawski*. Usankcjonowanie nowych przepisów wiązało się wprost z wprowadzeniem nazwisk typowo niemieckich, usuwaniem zaś żydowskich oraz odmiejscowych (Śliż, 2006, s. 103–109). Był to świadomy i zaplanowany zabieg, gdyż w ten sposób władze zaborcze chciały związać Żydów z kulturą i tradycją niemiecką. Formalnie decyzję o wyborze nazwiska pozostawiono osobom zainteresowanym, Żydom nie wolno było jednak przyjmować nazwisk osób znanych („znamienitych”) i nazwisk szlacheckich (Śliż, 2006, s. 103–109). W praktyce zarządzenia te mogły przyczyniać się do nadużyć zarówno urzędników, którzy potrafili nadawać nazwiska ośmieszające, jak i bezpośrednio zainteresowanych, którzy za odpowiednią sumę pieniędzy otrzymywali nazwiska bardziej atrakcyjne. Bezpłatnie można było otrzymać nazwisko od określeń zwierząt lub roślin (Śliż, 2006).

W badanym materiale można np. zauważyć, że nazwisko *Gotterman* należało do rabina lubyckiego, *Gelber* do kramarza, *Ziemerman* do rzeźnika, *Spritzer* do krawca, a *Feder* do stolarza. Trudno na podstawie tej próbki materiałowej wysuwać daleko idące wnioski. Można jednak przypuszczać, że „lepsze” nazwiska nosiły osoby o wyższym statusie finansowym i społecznym. Kwestia ta wymaga jednak bardziej szczegółowych badań na szerokim materiale źródłowym.

Wprowadzenie nazwisk niemieckich na obszarze Galicji ostatecznie zakończyło się powodzeniem, ponieważ, jak pokazują dane statystyczne, jedynie niewielki odsetek antroponimów zachował brzmienie polskie (Śliż, 2006, s. 103–109). Stan taki został odziedziczony wraz z odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Dalszy rozwój antroponimii Żydów polskich przerwał wybuch drugiej wojny światowej oraz eksterminacja tej społeczności w niemieckich obozach zagłady.

4. ZAKOŃCZENIE

Imiona i nazwiska Żydów w okręgu metrykalnym Lubycza Królewska, jak i w całej Galicji Wschodniej wymagają dalszych szczegółowych analiz. Wiąże się to z kolejnymi kwerendami archiwalnymi, które będą uwzględniały materiał z różnych gmin żydowskich, okręgów metrykalnych i okresów historycznych.

Poddane analizie nazwy osobowe pod względem administracyjno-prawnym reprezentują system antroponimiczny wewnątrznie ustabilizowany, ale też o niejednolitej strukturze językowej. Materiał porównawczy z innych okręgów metrykalnych, z jednej strony, wykazałby pewne tendencje ogólne, z drugiej zaś — zilustrowałby specyfikę nazewnictwa osobowego w galicyjskich sztetlach. Niewątpliwie antroponimia żydowska wykazuje ściśle związki z historią, kulturą i religią tego narodu. Ilustrują to imiona pochodzenia biblijnego oraz pobiblijnego, których jest najwięcej w księdze. Ponadto system nazewnictwa odzwierciedla wpływy innych języków — w szczególności języka niemieckiego. Podyktowane to było polityką zaborcy, który chciał doprowadzić do całkowitej germanizacji i asymilacji Żydów galicyjskich. Antroponimia żydowska, z jednej strony, wpisuje się więc w nurt badań zwanych onomastyką kulturową, z drugiej zaś, biorąc pod uwagę fakt tragicznych losów tej społeczności w czasie drugiej wojny światowej — w onomastykę pamięci.

SKRÓTY

akad. — akadyjski
grec. — grecki
hebr. — hebrajski
łac. — łaciński
niem. — niemiecki
pers. — perski
śrwniem. — średnio-wysoko-niemiecki

ŹRÓDŁA

Lu 1752 = Центральний державний історичний архів України у Львові [Central'nij deržavnij istoričnij arhiv Ukraini u L'vovi], fond 2, op. 1, s. 219, k. 68-69. Lustracja miast i miasteczek dziedzicznych duchownych y królewskich województwa belskiego z uchwały tego województwa na Seymiku Gospodarskim roku terazniejszego 1752 przez Ich Panów lustratorów delegowanych w roku tymże expedyowana, die 2 tma obris.
Księga urodzeń izraelickiego okręgu metrykalnego Lubicza Królewska 1907–1929. Zbiór akt Urzędu Stanu Cywilnego w Lubiczu Królewskiej.

LITERATURA

Abramowicz, Z. (2001). Antroponimia Żydów białostockich jako zwierciadło kontaktów językowych i kulturowych [Anthroponymy of Białystok Jews as a mirror of linguistic and cultural contacts]. *Białostockie Archiwum Językowe*, 1, 7–14. <https://doi.org/10.15290/baj.2001.01.01>

- Abramowicz, Z. (2003). *Słownik etymologiczny nazwisk Żydów białostockich* [Etymological dictionary of surnames of Białystok Jews]. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Abramowicz, Z. (2010). *Antroponimia Żydów białostockich* [Anthroponymy of Białystok Jews]. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Abramowicz, Z. (2016). Imiona starotestamentowe w kulturze podlaskich Żydów i chrześcijan [The Old Testament names in the culture of Jews and Christians from the region of Podlasie]. *Onomastica*, 60, 69–89. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.60.5>
- Beider, A. (2001). *A Dictionary of Ashkenazic Given Names: Their origin, structure, pronunciation, and migrations*. Bergenfield, NJ: Avotaynu.
- Beider, A. (2004). *A Dictionary of Jewish Surnames from Galicia*. Bergenfield, NJ: Avotaynu.
- Bystroń, J. (1927). *Nazwiska polskie* [Polish surnames]. Lwów: Książnica–Atlas.
- Czopek-Kopciuch, B., Górny, H., Magda-Czekaj, M., Palinciuc-Dudek, E., Skowronek, K., Supranowicz, E. (b.d.). *Internetowy słownik nazwisk w Polsce* [Internet dictionary of Polish surnames]. <https://nazwiska.ijp.pan.pl>
- Dacewicz, L. (2001). *Antroponimia Białegostoku w XVII–XVIII wieku* [The anthroponymy of Białystok from the 17th–18th centuries]. Białystok: Libra.
- Dacewicz, L. (2004). Identifizierung der jüdischen Bevölkerung und slawische Eigennamenkultur in der alten Wojewodschaft von Podlasie. *Namenkundliche Informationen*, 85/86, 201–208. <https://doi.org/10.58938/ni370>
- Dacewicz, L. (2008). *Antroponimia Żydów Podlasia w XVI–XVIII wieku* [The anthroponymy of Jews from the 17th–18th centuries]. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Dacewicz, L. (2019). Sposoby identyfikacji Żydów białostockich w świetle spisów ludności z lat 1799–1853 (okres zaboru rosyjskiego) [Ways of identification Jewish in the context of censuses in the period of the Russian Partitions]. *Studia Wschodniosłowiańskie*, 19, 321–333. <https://doi.org/10.15290/sw.2019.19.22>
- Guz, M. (2011). O nazwiskach żydowskich w formie złożeni niemieckich (w Prusach) [Jewish surnames in the form of German compounds (in Prussia)]. *Białostockie Archiwum Językowe*, 11, 67–74. <https://doi.org/10.15290/baj.2011.11.05>
- Jaracz, M. (2007). Nazwiska Żydów bydgoskich w świetle polskiego systemu antroponimicznego [Jewish anthroponymy in the naming space of interwar Bydgoszcz — the system of given names]. W: M. Świącicka (red.), *Polszczyzna bydgoszczan. Historia i współczesność* (t. 3, s. 99–110). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Jaracz, M. (2015). *Antroponimia Żydów w przestrzeni nazewnictwa międzywojennej Bydgoszczy — system imion* [Jewish anthroponymy in the naming space of interwar Bydgoszcz — the system of given names]. *LingVaria*, 10(19), 253–269. <https://doi.org/10.12797/LV.10.2015.19.17>
- Klimas, A. (2021). Obcojęzyczne XIX-wieczne nazwiska mieszkańców Piotrkowa Trybunalskiego z sufiksem *-er* [19th-century foreign-language names of residents of Piotrków Trybunalski with the suffix *-er*]. *Prace Językoznawcze*, 23(2), 217–228. <https://doi.org/10.31648/pj.6586>
- Klimas, A. (2022). Historyczne nazwiska odimienne w antroponimii Żydów piotrkowskich [Historical names in the anthroponymy of Jews from Piotrków]. *Słowo. Studia językoznawcze*, 13, 29–42. <https://doi.org/10.15584/slowo.2022.13.3>
- Koper, M. (2012). *Zapomniany shtetl — Lubyca Królewska. Śladami nieistniejącego miasteczka* [Forgotten Shtetl — Lubyca Królewska. In the footsteps of a non-existent town]. W: W. Litwin, M. Szablowska-Zaremba i S. J. Żurek (red.), *Żydzi w Zamościu i na Zamojszczyźnie. Historia — kultura — literatura* (s. 233–253). Lublin: Wydawnictwo Naukowe KUL.
- Małec, M. (1994). *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce* [Christian names in medieval Poland]. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Michalewicz, J. (1995). *Żydowskie okręgi metrykalne i żydowskie gminy wyznaniowe w Galicji doby autonomicznej* [Jewish record districts and Jewish religious communities in Galicia in the autonomous era]. Kraków: Księgarnia Akademicka.

- SG = Sulimierski, F., Chlebowski, B., Walewski, W. (red.). (1884). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* [Geographical dictionary of the Kingdom of Poland and other slavic countries] (t. 5). Warszawa.
- Sitarz, M. (2002). Nazwy osobowe Żydów. Próba objaśnienia [Jewish personal names. An attempt at explanation]. W: A. Cieślíkowa (red.), *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych. Część 7: Suplement. Rozwiązanie licznych zagadek staropolskiej antropimii* (s. 1–18). Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Śliż, M. (2006). *Galicyjscy Żydzi na drodze do równouprawnienia 1848–1914* [Galician Jews on the way to equality 1848–1914]. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Tronina, A., Walewski, P. (2009). *Biblijne nazwy osobowe i topograficzne. Słownik etymologiczny* [Biblical personal and topographical names: Etymological dictionary]. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła.
- Trzciński, A. (2016–2017). Składnik informacyjny w hebrajskich epitafiach ze starego cmentarza w Lublinie [Information component in Hebrew epitaphs from the old Jewish cemetery in Lublin]. *Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego*, 8, 129–188.
- Wasiutyński, B. (1930). *Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX. Studium statystyczne* [Jewish population in Poland in the 19th and 20th centuries: A statistical study]. Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego.
- Wierzbieniec, W. (2003). Żydzi w województwie lwowskim w okresie międzywojennym [Jews in the Lwów voivodeship in the interwar period]. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

SUMMARY

ON JEWISH NAMES AND SURNAMES IN THE REGISTRY OF BIRTHS OF THE JEWISH METRICAL DISTRICT OF LUBYCZA KRÓLEWSKA (1907–1929)

This article examines names and surnames of the Jewish community members listed in the birth register of the Jewish metrical district of Lubycza Królewska (1907–1929). The first names appearing in the register are mostly of biblical origin, although Yiddish and a limited number of Romance and Slavic first names are also noticeable. In the case of surnames, structures with Germanic linguistic features predominate, with the majority of first name-derived and denominal anthroponyms. Equally distinctive are surnames derived with the suffix *-er* and compound surnames of German origin. Beyond its main analytical focus on the anthroponyms of the Lubycza district Jews, the article also delineates some trends in the name-forming processes in connection with the legal regulations of the time, as well as in relation to the history, culture and traditions of the Jewish community living in one Jewish qahal.

Keywords: anthroponyms, cultural onomastics, legal aspects of the surname, Jews, Lubycza Królewska